

ENVIRONMENTÁLNÍ BEZPEČNOST V ČESKÉ REPUBLICE

PETR MARTINOVSKÝ

International Institute of Political Science
of Masaryk University

Mezinárodní politologický
ústav Masarykovy
univerzity

muni
PRESS

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV

—

EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 63

muni
PRESS

ENVIRONMENTÁLNÍ BEZPEČNOST V ČESKÉ REPUBLICE

PETR MARTINOVSKÝ

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDÍÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV
BRNO 2016

Konrad
Adenauer
Stiftung

Publikace vychází s finanční podporou
Konrad-Adenauer-Stiftung, zastoupení v Praze

Vědecká redakce Masarykovy univerzity:

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D. (předseda)

Mgr. Iva Zlatušková (místopředsdkyně)

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. David Povolný

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. RNDr. David Trunec, CSc.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)

Recenzenti:

doc. PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.

doc. PhDr. Šárka Cabadová Waisová, Ph.D.

© 2016 Masarykova univerzita

© 2016 Petr Martinovský

fotografie na obálce © Antonín Opletal

ISBN 978-80-210-8710-1 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-8191-8

OBSAH

SEZNAM TABULEK, SCHÉMAT A GRAFŮ.....	9
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	11
ÚVOD.....	13
1. ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ JAKO TÉMA PRO BEZPEČNOSTNÍ STUDIA?	15
1.1.1 První generace výzkumu – pronikání environmentálních hrozeb do agendy bezpečnostních studií	19
1.1.2 Druhá generace výzkumu – zkoumání vztahu nedostatku surovin a násilného konfliktu.....	21
1.1.3 Třetí generace výzkumu – diverzifikace metodologických přístupů i tematických oblastí	22
1.2 Obsah a hranice environmentální bezpečnosti	24
1.2.1 Environmentální bezpečnost jako široký zastřešující pojem	26
1.2.2 Environmentální vs. ekologická bezpečnost	28
1.2.3 Environmentální bezpečnost – rozšiřující či prohlubující perspektiva?	30
1.3 Definice environmentální bezpečnosti	31
1.3.1 Definice environmentální bezpečnosti ve vědecké sféře	32
1.3.2 Definice environmentální bezpečnosti v politických dokumentech	36
1.3.3 Vymezení environmentálních hrozeb	37
1.4 Kritika konceptu environmentální bezpečnosti.....	39
2. VYMEZENÍ A CÍLE MONOGRAFIE.....	42

3. METODOLOGICKÉ OTAZNÍKY	45
3.1 Sekuritizace a související koncepty	47
3.1.1 Sekuritizace – představení konceptu	48
3.1.2 Referenční objekt	51
3.1.3 Aktér sekuritizace	51
3.1.4 Politizace.....	51
3.1.5 Sektorové dělení bezpečnosti – environmentální sektor	52
3.2 Ukotvení sekuritizace ve filosofii a metodologii vědy	54
3.2.1 Sekuritizace jako proces konstrukce hrozby.....	56
3.2.2 Sekuritizace jako stav reálného světa.....	57
3.2.3 Sekuritizace jako teorie	57
3.2.4 Sekuritizace jako výzkumný design	61
3.3 Sekuritizace – současný stav debaty a operacionalizace důležitých konceptů	64
3.3.1 Nastolování tématu – součást sekuritizace či svěbytný analytický nástroj?.....	64
3.3.2 Kritéria úspěšné sekuritizace	66
3.3.3 Aktéři nastolující téma versus sekuritizační aktéři	70
3.3.4 Desekuritizace – znaky a vymezení.....	71
3.3.5 Sekuritizace a evropeizace.....	71
3.3.6 Sekuritizace a role médií	74
3.4 <i>Congruence method</i>	75
3.4.1 Limity metody	76
3.4.2 Využití <i>congruence method</i> ve vlastním výzkumu	77
3.5 <i>Process-tracing</i>	77
3.5.1 Varianty <i>process-tracing</i>	79
3.5.2 Limity metody	80
3.5.3 Využití <i>process-tracing</i> ve vlastním výzkumu.....	81
3.6 Obsahová analýza	82
 4. REFLEXE ENVIRONMENTÁLNÍCH HROZEB V KONCEPČNÍCH DOKUMENTECH BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY ČR	84
4.1 Ústavní zákon o bezpečnosti České republiky č. 110/1998 Sb. ...	85
4.2 Bezpečnostní strategie České republiky	86
4.2.1 Význam přisuzovaný environmentálním hrozbám	89
4.2.2 Místo environmentálních hrozeb v komparativním pohledu bezpečnostních strategií jiných států.....	90
4.3 Koncepce environmentální bezpečnosti ČR.....	94

5. REFLEXE ENVIRONMENTÁLNÍCH HROZEB VEŘEJNOSTÍ	100
6. MIMOŘÁDNÁ OPATŘENÍ PRO ŘEŠENÍ ENVIRONMENTÁLNÍCH HROZEB	103
6.1 Krizové stavy	103
6.2 Typové plány	104
6.3 Zapojení tradičních bezpečnostních institucí	106
7. SEKURITIZACE DEGRADACE ZEMĚDĚLSKÉ PŮDY V ČESKÉ REPUBLICE	108
7.1 Definování tématu	109
7.1.1 Eroze půdy	110
7.1.2 Zastavování a zábory půdy	113
7.1.3 Acidifikace půd	114
7.1.4 Úbytek organické hmoty	116
7.1.5 Degradace fyzikálních vlastností půd	116
7.1.6 Kontaminace půd	118
7.1.7 Degradace související s dostupností vody	119
7.1.8 Shrnutí stavu degradace půd v ČR	120
7.2 Historické vnímání degradace půd v ČR v minulosti – sekuritizace problematiky v minulosti?	121
7.2.1 Devatenácté století – rychlý růst výnosů a první zkušenosti s krizí z nadvýroby	121
7.2.2 První polovina dvacátého století – pokračování intenzifikačních trendů a pozemková reforma	122
7.2.3 Komunistická éra (1948–1989) – sekuritizace ubývání orné půdy	123
7.3 Nastolování agendy degradace zemědělské půdy v ČR	125
7.3.1 Vědecká sféra	126
7.4 Sekuritizační aktéři degradace zemědělské půdy v ČR	129
7.4.1 Nevládní neziskové organizace ekologického zaměření	129
7.4.2 Politické strany	131
7.4.3 Profesní a zájmové organizace	137
7.4.4 Vláda	140
7.4.5 Ústřední orgány státní správy	142
7.4.6 Role Evropské unie v sekuritizačním procesu degradace půd v ČR	143
7.4.7 Pozice nastolujících a sekuritizačních aktérů	146

7.5 Desekuritizační pohyb – skeptický pohled na závažnost degradace půd	147
7.6 Dopady sekuritizace – nástroje ochrany půdy	152
7.6.1 Normativní (administrativně-právní) nástroje ochrany půd	153
7.6.2 Ekonomické a tržní nástroje ochrany půd	157
7.6.3 Další důležité nástroje	164
7.7 Potravinová bezpečnost v ČR – doklad sekuritizace degradace půdy?	165
7.7.1 Potravinová bezpečnost – konceptuální vymezení	165
7.7.2 Potravinová soběstačnost – diskuse v ČR	167
7.7.3 Potravinová bezpečnost v bezpečnostních strategiích ČR	168
7.8 Příklad dílčího sekuritizačního procesu: Proces změny výše poplatků za vynětí ze zemědělského půdního fondu	170
7.8.1 Uvedení do problematiky	171
7.8.2 Nastolení problematiky: společenská debata o poplatcích za odnětí půdy ze ZPF do roku 2010	172
7.8.3 <i>Process-tracing</i> – podrobná narace souvisejícího legislativního procesu	173
7.8.4 Sekuritizační pohyb – analýza	175
7.8.5 Současný stav	178
7.9 Závěr – sekuritizace degradace zemědělské půdy	179
7.9.1 Dlouhodobá sekuritizace degradace půdy v ČR	179
7.9.2 Specifika řečového aktu v sekuritizaci degradace zemědělské půdy	180
7.9.3 Omezená role environmentálních nevládních organizací	181
7.9.4 Role agrární lobby	182
7.9.5 Silný vliv evropské sekuritizace	183
ZÁVĚR	184
SUMMARY	191
SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ	201

SEZNAM TABULEK, SCHÉMAT A GRAFŮ

Tabulka 1:	Přehled základních textů o environmentálním ohrožení.....	17
Tabulka 2:	Přehled základních textů podporujících pronikání environmentálních témat do BS.....	20
Tabulka 3:	Generace výzkumu bezpečnosti a životního prostředí...	23
Tabulka 4:	Různé konceptuální formy environmentálních aspektů bezpečnosti	28
Tabulka 5:	Metody využívané k výzkumu sekuritizace – příklad Balzacq 2011	63
Tabulka 6:	Přehled možných motivů sekuritizace a souvisejících nástrojů.....	69
Tabulka 7:	Přehled metodologie a použitých metod významných sekuritizačních empirických studií s relevancí pro výzkum environmentálních hrozeb	72
Tabulka 8:	Varianty <i>process-tracing</i>	79
Tabulka 9:	Výsledky textuální analýzy bezpečnostních strategií ČR, 1999–2011.....	87
Tabulka 10:	Porovnání resortní odpovědnosti v naplňování úkolů KEB	96
Tabulka 11:	Přehled komplexního sekuritizačního procesu environmentálních hrozeb – přijetí KEB	97
Tabulka 12:	Přehled typových plánů krizového řízení	105
Tabulka 13:	Erozní ohroženost zemědělské půdy v ČR podle metodiky výpočtu.....	112
Tabulka 14:	Souhrnné zachycení stupně degradace půd v ČR.....	120
Tabulka 15:	Jednotlivé typy degradace ve volebních programech (volby 2013).....	136
Tabulka 16:	Přehled typů evropských norem relevantních pro sekuritizaci degradace půd.....	145

Tabulka 17:	Členění právních norem v souvislosti s ochranou půd.....	155
Tabulka 18:	Přehled národních oblastí ochrany půd GAEC	161
Tabulka 19:	<i>Process-tracing</i> prvního neúspěšného pokusu o zvýšení poplatků za vynětí ze ZPF	174
Tabulka 20:	<i>Process-tracing</i> úspěšného pokusu o zvýšení poplatků za vynětí ze ZPF	178
Schéma 1:	Dimenze environmentální bezpečnosti dle Allenbyho...	27
Schéma 2:	Vymezení obsahu environmentální bezpečnosti dle kolektivu českých autorů	35
Schéma 3:	Spektrum vnímání tématu.....	53
Graf 4:	Výskyt výrazů souvisejících s environmentálními hrozbami v bezpečnostních strategiích ČR, 1999–2011...	88
Graf 5:	Celkový výskyt klíčových výrazů v kategorii „environmentální bezpečnost“ (vážený počet výskytů) ...	91
Graf 6:	Výskyt výrazů kategorie „přírodní pohromy“ (vážený počet výskytů).....	92
Graf 7:	Výskyt výrazů kategorie „potravinová bezpečnost“ (vážený počet výskytů).....	93
Graf 8:	Výskyt výrazů kategorie „zdravotní hrozby“ (vážený počet výskytů).....	93
Graf 9:	Význam přikládání subtematům environmentální bezpečnosti (vážený počet výskytů).....	94
Graf 10:	Vnímání závažnosti bezpečnostních hrozeb v ČR, listopad 2013.....	100
Graf 11:	Vývoj vnímání závažnosti hrozby přírodních katastrof v ČR.....	102
Graf 12:	Potenciální zranitelnost půd acidifikací v ČR (% výměry ZPF).....	115
Graf 13:	Potenciální zranitelnost půd utužením v ČR (% výměry ZPF).....	117
Graf 14:	Hodnocení institucí v ochraně životního prostředí.....	146

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AK	Agrární komora
ASZ	Asociace soukromého zemědělství ČR
BS	bezpečnostní studia
CAP	společná zemědělská politika EU (angl. <i>Common Agricultural Policy</i>)
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
GAEC	dobrý zemědělský a environmentální stav (angl. <i>Good Agricultural and Environmental Conditions</i>)
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KEB	Koncepce environmentální bezpečnosti ČR 2012–2015, s výhledem do roku 2020
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
MV	Ministerstvo vnitra ČR
MZe	Ministerstvo zemědělství ČR
MŽP	Ministerstvo životního prostředí ČR
NGOs	nevládní neziskové organizace (angl. <i>Non-Governmental Organizations</i>)
ODS	Občanská demokratická strana
SMO	Svaz marginálních oblastí
SMR	povinné požadavky na hospodaření (angl. <i>Statutory Management Requirements</i>)
SPŽP	státní politika životního prostředí
SZ	Strana zelených
SZIF	Státní zemědělský intervenční fond
VÚMOP	Výzkumný ústav meliorací a ochrany půd
ZPF	zemědělský půdní fond

*Nebo z něho, a skrze něho, a v něm jsou všechny věci,
jemuž sláva na věky!*

Římanům 11,36

ÚVOD

Bezpečnostní studia po skončení studené války prochází rozsáhlou změnou. Mění se především zkoumaná témata – výzkumníci se daleko více zabývají ekonomickými, sociálními i environmentálními hrozbami. Podobně i bezpečnostní politika vyspělých demokratických států začíná daleko více reflektovat hrozby povodní, desertifikace, globálních změn klimatu, poklesu biodiverzity apod.

Také bezpečnostní politika České republiky po řadě katastrofálních povodní prochází zásadními proměnami. V rovině strategických dokumentů vrcholí změny přijetím Koncepce environmentální bezpečnosti Bezpečnostní radou státu v červnu 2012. Velká pozornost věnovaná v bezpečnostní politice environmentálním hrozbám ostře kontrastuje s nezájmem akademického výzkumu a obzvláště bezpečnostních studií o tato témata. Předkládaná studie se pokusí tuto mezeru začít vyplňovat. Jejím úkolem je zachytit a analyzovat změny v bezpečnostní politice České republiky v oblasti environmentálních hrozeb.

V první kapitole se budeme věnovat vztahu životního prostředí a bezpečnostních studií. Ukážeme příčiny pronikání environmentálních témat do bezpečnostních studií a budeme sledovat vývoj klíčového konceptu environmentální bezpečnosti, proměny jeho hranic. Zaměříme se i na metodologické přístupy k výzkumu životního prostředí v rámci bezpečnostních studií. Relevance problematiky environmentální bezpečnosti však není v rámci disciplíny všeobecně přijímána, proto necháme zaznít i základní argumenty kritiků rozšiřování a prohlubování agendy.

Poté, poučení ze zkušeností zahraničních výzkumů, přistoupíme ke konkrétnímu definování cílů a úkolů této analýzy. Z několika základních modelů výzkumu environmentálních hrozeb zvolíme ten nejvhodnější pro naše účely. Půjde o sekuritizační analytický rámec, jak jej představují autoři tzv. kodaňské školy

bezpečnostních studií (Buzan, Wæver a de Wilde 2005) a který souhrnně na environmentální hrozby v bezpečnostní politice USA aplikuje přední odborník na tomto poli Rita Floyd (2010).

Základním rámcem této analýzy bude teorie sekuritizace, kterou podrobně představíme v kapitole třetí. Zaměříme se na základní myšlenky teorie i nejnovější konceptuální debaty. Poté přejdeme k operacionalizaci a definování našeho pojetí důležitých pojmů. Výběr tématu i teorie omezil spektrum použitelných metod, které představíme v poslední části metodologické kapitoly.

Empirická část je rozdělena do dvou základních oddílů. V prvním se budeme věnovat vnímání širokého spektra environmentálních hrozeb v ČR. Budeme zjišťovat, zda jsou naplněny předpoklady sekuritizační teorie. Jako prameny nám pak poslouží základní koncepční dokumenty bezpečnostní politiky, výzkumy veřejného mínění a legislativní a institucionální vymezení mimořádných opatření pro zvládání environmentálních hrozeb. Pokusíme se tedy postihnout téma environmentálních hrozeb v celé jeho šíři.

Potřebného vhledu dosáhneme v druhé části podrobným zkoumáním sekuritizace konkrétního environmentálního tématu – degradace zemědělských půd v ČR. Budeme podrobně sledovat proces nastolení hrozby a následné sekuritizace. Identifikujeme hlavní aktéry procesu a klasifikujeme je dle jejich role v procesu. Velkou pozornost věnujeme analýze mimořádných opatření v problematice degradace půd, neboť právě mimořádná opatření jsou jedním z klíčových indikátorů úspěšné sekuritizace. V rámci problematiky degradace půd pak existuje řada dalších subtémat, z nichž se podrobněji budeme dále zabývat potravinovou bezpečností a debatou o konkrétním nástroji ochrany – o poplatcích za vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu. Zatímco potravinová bezpečnost nám umožní poukázat na řadu charakteristických znaků a problémů při prolínání hrozeb různými politikami, poplatky zase nabídnou možnost zabývat se kompletně celým sekuritizačním pohybem i souvisejícími desekuritizačními trendy.

1.

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ JAKO TÉMA PRO BEZPEČNOSTNÍ STUDIA?¹

Tematika životního prostředí hraje v současné společnosti stále významnější roli². Od konce druhé světové války jsou nastolována environmentální témata, která stále silněji ve společnosti rezonují. Od šedesátých let 20. století lze ve vyspělých státech pozorovat růst citlivosti na kvalitu životního prostředí (srov. např. Vráblíková 2010: 368–369). Jako symbolický mezník bývá chápána kniha americké oceánoložky a spisovatelky Rachel Carson *Silent Spring*³, která poprvé vychází v roce 1962. Tato kniha vymezuje počátek environmentalistického hnutí⁴ –

¹ Dílčí části této kapitoly vychází z textu s názvem *Environmentální bezpečnost a klasická typologie bezpečnostních studií* (Martinovský 2011a).

² Toto tvrzení se zdá být evidentním natolik, že není třeba dokládat – životní prostředí se postupně stávalo tématem jednání světových státníků a ovlivnilo i naše každodenní jednání (třídění odpadu apod.). V posledních několika letech se však objevují odborné texty, které konstatují zlom a pokles zájmu o tuto problematiku. Začíná se mluvit o takzvané „zelené únavě“ (angl. *green fatigue*), což podle některých autorů kontrastuje se stále se zrychlujícím tempem širokého spektra degradujících procesů (srov. Librová 2014).

³ Do češtiny je název knihy překládán jako *Tiché jaro* či *Mlčící jaro*. Kompletní český překlad však kupodivu dosud nebyl vydán, český čtenář je tak odkázán jen na překlady některých kapitol publikovaných v časopise *Vesmír* v roce 1966.

⁴ Environmentalismus, pojem používaný od padesátých let dvacátého století, označuje filosofii, politickou ideologii i společenské hnutí, jejichž společným znakem je důraz na témata životního prostředí – jde spíše „o širokou škálu vědeckých, náboženských, ekonomických a politických názorů“ (Heywood 2005: 255). Environmentalistické hnutí pak můžeme podobně definovat

o desetiletí později je již environmentální problematika tématem mnoha mezinárodních summitů na nejvyšší úrovni (Barnett 2007: 184). Vznik environmentálního hnutí na konci šedesátých let a související debaty zásadně ovlivnily podobu moderní společnosti – ochrana přírody se z vytváření chráněných oblastí (koncept 19. století) rozšiřuje a začíná ovlivňovat zemědělství, školství, zdravotnictví, způsob výživy, trávení volného času, politiku („zelená“ témata ve volebních programech, existence nových konfliktních linií – *cleavages* – či vznik Stran zelených apod.) a také bezpečnost (Eckersley 1992: 33–47). V určitém smyslu však environmentální hnutí čerpá také ze starší tradice, např. romantické či pro naše potřeby důležitější tzv. malthusiánské (srov. Wall 1994). Nejvýznamnější publikace o možných ohroženích v souvislosti s environmentálními problémy shrnuje tabulka 1.

Bezpečnostní komunity západních zemí⁵ během studené války poměrně striktně a jednotně environmentální agendu odmítaly jako nerelevantní, ohrožující naplňování cílů národní bezpečnosti a oslabující pozici v rámci bipolárního soupeření. Na začátku devadesátých let se však k vnějšímu tlaku na bezpečnostní komunitu přidaly i další, vnitřní faktory a dochází k postupnému propojování environmentálních témat a bezpečnosti.

jako „širokou síť jedinců a organizací zapojených do kolektivní akce s cílem dosáhnout určitého cíle v souvislosti s životním prostředím“ (Fagan 2004: 22, srov. např. Binka 2008: 17–56).

⁵ Zajímavým a doposud téměř nezkoumaným tématem je geneze vnímání environmentálních hrozeb v sovětském bloku. Zdá se, že o pokusech propojit environmentální témata a bezpečnost mluvit nelze až do konce osmdesátých let a nástupu Michaila Gorbačova. Jeho článek *Реальность и гарантии безопасности мира* v roce 1987 a následně projev na půdě Valného shromáždění OSN v prosinci 1988 poukazují na závažné společné hrozby environmentálního charakteru, kdy „hrozbou z nebe již není nukleární střela, ale globální oteplování“ (Brauch 2011: 63). Velmi aktivní byl také tehdejší ministr zahraničí SSSR Eduard Ševardnadze, který na půdě OSN navrhoval vytvořit speciální agenturu pro řešení akutních environmentálních problémů, tzv. zelené přílby (Dabelko 2008: 24). Nabízí se samozřejmě otázka, do jaké míry (a zda vůbec) tento názor ovlivnil bezpečnostní složky v sovětském bloku.

Tabulka 1: Přehled základních textů o environmentálním ohrožení (výběr: autor)

Rok vydání	Název textu	Autor	Stručné shrnutí
1798	<i>Eseje o principu populace</i>	Thomas Malthus	Základní teze vychází z matematické úvahy, že lidstvo roste geometrickou řadou, zatímco zemědělská produkce pomaleji, aritmetickou řadou. Až společnost překoná možnosti zásobování potravinami, bude docházet k bojům o zdroje. ⁶
1962	<i>Mlčící jaro</i>	Rachel Carson	Kniha upozorňuje na negativní důsledky využívání pesticidů (DDT) na přírodní ekosystémy a následně i na lidské zdraví.
1968	<i>Populační bomba</i>	Paul Ehrlich	Jde o modernizaci Malthusových tezí o rychlém populačním růstu a nedostatku potravin. Kniha je důrazně varovná a předpovídá dramatické změny, hladomor a pokles populace v horizontu jednoho či dvou desetiletí (od vydání).
1972	<i>Meze růstu</i>	Donella Meadows, Dennis Meadows, Jørgen Randers, William Behrens	Kniha precizuje malthusiánské předpovědi (pomocí počítačových modelů) a přidává další proměnné – kromě populace a potravin bere v úvahu i znečištění, míru industrializace a vyčerpávání surovin. Předpokládá dosažení meze růstu nejdříve do 100 let.
1990	<i>První hodnotící zpráva (FAR)</i>	Mezivládní panel pro změny klimatu (angl. <i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i> – IPCC)	První z dosud pěti publikovaných zpráv mezivládního panelu předznamenala směr debaty a v hrubých rysech se zmiňuje o všech v současnosti debatovaných rizicích globálních změn klimatu. FAR byla klíčovým podkladem pro vytvoření Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu.
2006	<i>Nepříjemná pravda</i>	Al Gore	Jde o doplněnou přednášku Ala Gora vydanou ve formě knihy a filmu. Dílo získalo velkou publicitu, zprostředkovalo řadu argumentů veřejnosti a stálo u počátku vzrušené celospolečenské debaty o rizicích globální změny klimatu v řadě států.

⁶ Celkové pesimistické a deterministické vyznění, které je tradičně Malthusovi přisuzováno, je simplifikací původního textu. Malthusův hlavní argument

Mezi **vnější faktory** můžeme zařadit především stále se zvyšující zájem vlád i veřejnosti o environmentální problematiku. Povědomí o nutnosti ochrany životního prostředí se rozšiřuje, aktivními se stávají NGOs s ekologickým zaměřením (Friends of Earth, Greenpeace aj.). Témata jako narušení ozónové vrstvy či kyselé deště se stávají hojně diskutovanými problémy. Dříve alternativní pohledy se stávají mainstreamem – např. globální změny klimatu jsou v polovině devadesátých let diskutovány na nejvyšší mezinárodní úrovni. Z tohoto pohledu by tedy zařazení environmentální problematiky do agendy bezpečnostních studií mohlo být viděno jako přizpůsobení se módním trendům, odpověď na společenskou poptávku či jako reakce na nové poznatky výzkumu v přírodovědných disciplínách.

Zároveň prochází bezpečnostní studia počátkem devadesátých let velkou **vnitřní** proměnou. Konec bipolární konfrontace, dohady o „konci dějin“ a „demokratickém míru“ – to vše přispívá k široce přijímanému názoru, že bezpečnostní studia je nutno redefinovat. Klasická témata jako kontrola zbrojení, jaderné odstrašení, omezená válka apod. se stávají zastaralými a nepotřebnými. Z témat okrajových se stávají témata nosná (např. výzkum občanských válek) a objevují se tendence výrazně rozšířit agendu, tj. zahrnout i hrozby v rovině společenské, ekonomické, environmentální, zdravotní apod. Navíc je postupně erodováno klasické pojetí státu jako primárního referenčního objektu a někteří výzkumníci poukazují na nutnost „prohloubení“ bezpečnostních studií ve smyslu rozšíření okruhu ohrožených entit, které mohou nárokovat své přežití. I prohloubení přináší výrazný impuls pro výzkum environmentálních hrozeb, neboť zatímco existence státu není většinou přímo ohrožena, jedinec už je vystaven nebezpečí daleko více.

o populačním růstu rychlejším než je růst zemědělské produkce, představuje jen určitý teoretický model. Malthus konstatuje, že populační růst byl vždy omezován vnějšími i vnitřními faktory. A právě vnitřní faktory – např. omezení porodnosti z vlastního rozhodnutí – vnímá Malthus jako možné řešení problematiky do budoucna (Kovanda 2010). Další netradiční čtení Malthuse viz např. sborník z vynikající konference Centra pro ekonomiku a politiku (Holman a Loužek 2010).

V následující podkapitole představíme základní texty debaty o environmentálních hrozbách v rámci agendy bezpečnostních studií. Historii pronikání tématu životního prostředí do BS velmi dobře mapuje text norského výzkumníka Carstena F. Rønnfeldta (1997). Byť článek vyšel v *Journal of Peace Research* již téměř před dvaceti lety, zdá se velmi přínosný i v dnešní době. Rønnfeldt totiž přináší přehledné rozdělení studia bezpečnosti a životního prostředí do třech generací a umožňuje tak sledovat místo desítek a stovek jednotlivých článků obecné trendy ve výzkumu. V této podkapitole využijeme toto dělení a přiblížíme historii výzkumů v této oblasti.

1.1.1 První generace výzkumu – pronikání environmentálních hrozeb do agendy bezpečnostních studií

Jako vůbec první seriózní návrh na propojení environmentální agendy a sféry bezpečnosti bývá chápán článek **Lestera R. Browna**⁷ *Redefining National Security* z roku 1977 (Brown 1977). Tento text nezískal v akademickém výzkumu bezpečnosti ani v bezpečnostní komunitě větší pozornost, patrně proto, že autor pocházel z řad ekologických aktivistů, vedl ochránářský think-tank Worldwatch Institute a nebyl tak považován za seriózního vědce. Článek však v mnohém (včetně názvu) připomíná text **Richarda Ullmana**⁸ *Redefining Security*, který vyšel

⁷ Lester R. Brown (*1934) vystudoval zemědělské vědy a agrární ekonomii. Formující zkušenosti byl studijní pobyt v Indii. Působil v americké administrativě, především na ministerstvu zemědělství, kde se zaměřoval na analýzu zahraničních zemědělských politik. Z vládních služeb definitivně odchází v roce 1968, v roce 1974 pak zakládá think-tank Worldwatch Institute (DeLeon 1994: 305–311). V současnosti stále publikuje (např. o cenách potravin jako jedné z příčin arabského jara, viz Brown 2011) a je stále vnímán jako jeden z nejvlivnějších environmentálních myslitelů.

⁸ Richard H. Ullman je emeritním profesorem mezinárodních vztahů na Princeton University, v duchu americké tradice prolínání akademické sféry a státní administrativy působil také jako člen National Security Council (klíčový poradní orgán prezidenta) či v plánovacích orgánech ministerstva obrany.

Tabulka 2: Přehled základních textů podporujících pronikání environmentálních témat do BS (výběr: autor)

Rok vydání	Název textu (název časopisu)	Autor	Stručné shrnutí
1977	Redefining National Security (<i>Worldwatch Paper</i>)	Lester R. Brown	Text nabízí nový pohled na národní bezpečnost, kterou již nelze zajistit jen vojenskými prostředky, ale jejíž zachování je závislé právě na demilitarizaci agendy bezpečnosti a přesunu prostředků do řešení problémů jako jsou eroze, vyčerpávání surovin, odlesňování a změny klimatu.
1983	Redefining Security (<i>International Relations</i>)	Richard Ullman	Ullman poukazuje na nebezpečnost environmentálních hrozeb – přírodní katastrofy mohou mít stejně závažné a rozsáhlé následky jako „klasické“ hrozby typu konvenční či jaderné války.
1989	Redefining Security (<i>Foreign Affairs</i>)	Jessica Tuchman Mathews ⁹	Text poukazuje na nutnost rozšíření bezpečnosti o environmentální agendu, podobně jako v sedmdesátých letech došlo k zahrnutí ekonomických témat do bezpečnostního výzkumu.
1989	Environment and Security (<i>Foreign Policy</i>)	Norman Myers	Text upozorňuje především na vzájemnou závislost v oblasti environmentálních hrozeb, resp. na jejich přeshraniční charakter.
1994	Coming Anarchy (<i>Atlantic Monthly</i>)	Robert Kaplan	Základní teze hovoří o tlaku na zdroje v důsledku environmentální degradace a následných konfliktech, především v rozvojovém světě (tj. variace na malthusiánské téma).

⁹ Jessica Tuchman Mathews je v současnosti ředitelkou velmi vlivného washingtonského think-tanku Carnegie Endowment for International Peace. O pronikání environmentálních témat do bezpečnostního výzkumu se zasloužila nikoli pouze z pozice vědce, ale také jako vysoce postavená pracovnice amerického ministerstva zahraničí v prvním Clintonově prezidentském období (Floyd 2012: 108).

v roce 1983 v časopise *International Relation* a který je často považován za průkopnický a svého druhu první, který změnu konceptu bezpečnosti směřem k větší environmentální citlivosti prosazoval (viz např. Waisová 2005: 115). Citaci Ullmanova článku ostatně málokdy vynechávají úvodní části soudobých pojednání o environmentální bezpečnosti (např. Floyd 2010: 70 aj.). Základním Ullmanovým argumentem je tvrzení, že hrozby nevojenského charakteru, včetně environmentálních, mají stejný, či dokonce větší potenciál poškodit národní bezpečnost než „klasické“ vojenské hrozby. Z toho vyvozuje nutnost pozměnit agendu bezpečnostní politiky, neboť nevojenské aspekty „se pravděpodobně stanou hůře zvládnutelnými a nebezpečí jejich zanedbání vzroste“ (Ullman 1983: 153). Po těchto pionýrských textech vychází řada dalších článků a podrobnějších studií, které zdůrazňují nutnost zkoumání hrozeb souvisejících se životním prostředím – přehledný, byť nutně neúplný výčet základních textů uvádí tabulka 2.

1.1.2 Druhá generace výzkumu – zkoumání vztahu nedostatku surovin a násilného konfliktu

Druhá generace, která nastupuje počátkem devadesátých let, se již zaměřuje na konkrétní empirické výzkumy, které v předchozím období prakticky úplně chyběly (Rønnfeldt 1997: 475). Hlavním představitelem je kanadský vědecký pracovník Thomas Homer-Dixon z univerzity v Torontu a skupina vědců kolem něho, tzv. Toronto Group (Dabelko, Lonergan a Matthew 2000: 30). Významná evropská skupina (tzv. Bern-Zurich Group) s podobným výzkumným záměrem se zformovala také okolo Günthera Baechlera (Floyd a Matthew 2012: 6–7). Výzkumy se omezují na jedno specifické téma a snaží se na konkrétních případech testovat tezi o kauzálním vztahu mezi nedostatkem (obnovitelných) surovin a násilným konfliktem.

Přesto i v období, které Rønnfeldt vymezuje pro druhou generaci, paralelně vycházejí práce, které by mohly být zařazeny do generace první. Jde například o výzkumníky z kodaňské školy, kteří počátkem devadesátých let pracují na novém pojetí